

Recensies

Tegenwoordigheid van Geest. Verkenningen op het gebied van de leer van de Heilige Geest. dr. C. van der Kooi, Kok Kampen 2006, 252 blz., € 17,50

Waarschijnlijk de opmerkelijkste ontwikkeling die de wereldkerk heden ten dage doormaakt, is het proces van charismatische vernieuwing. Niet alleen zijn daarbij onvoorstelbaar veel christenen betrokken – men spreekt van 400 miljoen, en dat schijnt nog een lage schatting te zijn – maar ook is het contrast met een uitgedoofd en gesecculariseerd christendom verbluffend. De theologie geeft zich zorgvuldig rekenschap van wat hier gebeurt. Hoewel reeds een onafzienbare reeks studies is verschenen, blijft er behoefte aan verdere observatie en doordenking. Daarom is het goed dat VU-theoloog dr. C. van der Kooi een boek over deze thematiek gepubliceerd heeft. Hij is er bij uitstek voert gekwalificeerd, als hoogleraar theologie van de charismatische vernieuwing en universitair hoofddocent dogmatiek. In die hoedanigheid heeft hij in de loop der jaren een groot aantal voordrachten gehouden en artikelen geschreven, waarvan een twaalfstal in dit boek gebundeld zijn. Hij presenteert *Tegenwoordigheid van Geest* dan ook met bescheidenheid: beoogd is niet een ‘omvattende pneumatologie’, maar eerder een ‘eerste verkenning’, ‘hoogstens een tussenstap naar een uitvoeriger behandeling’ (7). Intussen leidt dat niet tot oppervlakkigheid. Van der Kooi graaft diep, ook in dit boek. Zo laat hij bijvoorbeeld zien hoe de verschuiving binnen de leer van de rechtvaardiging doorwerkt in de pentecostale theologie (47-49). Verrassend is ook, hoe hij allerlei dingen op hun plaats laat vallen door de uitwerking van de volgende stelling: ‘De sleutel tot de omgang met de grenzen van de genezingsbediening ligt in de heiligingsleer.’ (118) Waardevol is voorts, dat hij het niet laat bij zulk soort dogmatische dieptepeilingen, maar ook

verheldering aanbrengt door gebruik te maken van cultuurfilosofische beschouwingen, zoals in het opstel *Godservaringen in de belevingscultuur: theologische reflecties*. Het verkennend karakter van het boek resulteert ook niet in een beperking van het onderzoeksterrein. Er komt juist een veelheid van onderwerpen aan de orde. De meeste daarvan hebben rechtstreeks te maken met de ‘charismatische vernieuwing’; ik noem hoofdstukken als *De Geest van God en zijn werkingen*, *Charismata en doop met de Geest*, *Profetie en toetsing*. Daarnaast zijn hoofdstukken gewijd aan algemene pneumatologische thema’s, bijvoorbeeld *Het beroep op het innerlijk getuigenis van de Geest, in het bijzonder bij Herman Bavincq* – een beschouwing van grote klasse. Enkele opstellen raken de pneumatologie meer zijdelings, zoals *Waarden, waarheid en identiteit. Een beschouwing over Geest en humaniteit* en *Sterker dan de dood? Over liefde, literatuur en sporen van God*.

Hoe gevarieerd ook, de bundel vormt in zoverre een eenheid dat bepaalde thema’s steeds terugkeren, tot in de formulering toe. Zo benadrukt Van der Kooi keer op keer dat het geloof niet primair een zaak van concepten is, maar een beweging van toewending en vertrouwen (22, 83, 86, 96, 101). Nog een paar van die rode draden: de observatie, dat voor de charismatische geloofsbeleving de wereld niet ‘leeg’ is, maar vol van de tegenwoordigheid van God door de Geest (16, 41, 77, 103), en het risico van overaccentuering van de verhouding van de Geest tot de enkeling, ten koste van de samenhang van de Geest met de gemeenschap (45v, 142v, 165v, 170-173, 184-188). Mijn ervaring is, dat het steeds weer opduiken van dezelfde belangrijke motieven de kracht uit maakt van dit boek. De pregnante formuleringen blijven je als lezer bij en helpen je gevoel te ontwikkelen voor de dingen waar het eigenlijk om gaat. Van der Kooi heeft veel sympathie voor

de beweging van charismatische vernieuwing, maar volgt haar tegelijk waakzaam. Daardoor kan hij naar twee zijden kritisch zijn. Aan de ene kant kraakt hij harde noten over bijvoorbeeld het 'overwinningsdenken' (118, vgl. 105, 107, 127) dat hij bij mensen als Jan Zijlstra en (tegenwoordig) Willem Ouweneel waarneemt. Hij vraagt tegenover hen nadrukkelijk aandacht voor het 'nog niet' (123), voor 'het besef dat lijden ook kan louteren' (118), voor 'het zuchten van de Geest' (90). Aan de andere kant toont hij zich gereserveerd tegenover theologische ontwerpen, die het heden in religieus opzicht als 'leeg' ervaren en daarom hun uitgangspunt in het kruis van Christus nemen (13v, 25v). Ook tot Karl Barth neemt Van der Kooi afstand. Hij waardeert het in Barth dat deze aandacht vraagt voor de 'blijvende distantie tussen Christus en zijn kerk' (196) en waarschuwt voor vereenzelviging van Gods werk en het menselijke (42). Tegelijk noemt hij het 'een zwakte in Barths theologie' dat daarin weinig ruimte is voor categorieën als 'geestelijke groei' en 'het wonen van de Geest in de mens' (42v). Met deze kritiek naar weerszijden wordt de vaargeul wel smal en moet er veel gelaeverd worden. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het hoofdstuk waarin de belevingscultuur besproken wordt (92-104). Van der Kooi begint met de kritische vaststelling, dat de 'gangbare moderne protestantse theologie ... niet zo heel veel plek' heeft voor 'beleving en godservaring' (94). Dan echter waarschuwt hij voor 'de gelijkstelling tussen eigen beleving en waarheidsaanspraak' zoals hij die in New Age-kringen waarneemt. (99) Daarop volgt dan weer een pleidooi voor een theologie 'waar de zintuiglijk bepaalde beleving niet bij voorbaat voorwerp van wantrouwen is'. (101) In de slotparagraaf wordt opnieuw de steven gewend, als waardevol gesproken wordt over een 'regula fidei' die ons herinnert aan dingen 'die niet uit onze ervaringen oprijzen'. (103) Het betoog wordt op deze wijze wel genuanceerd, maar krijgt ook iets vermoeiends. Door al die wendingen wordt de structuur van sommigen hoofdstukken minder

doorzichtig. Zo vraagt Van der Kooi in hoofdstuk 6 van zijn lezers wel erg veel flexibiliteit: de uiteenzettingen over de convergerende benaderingen van Jan Zijlstra en Willem Ouweneel worden hardhandig van elkaar gescheiden door een bespreking van de duidelijk afwijkende positie van Parmentier. Verbeeld ik het mij, of was de auteur bij het schrijven af en toe wat gehaast? De compositie is soms niet optimaal strak en helder en de schrijfstijl kan iets stugs hebben. Soms moest ik er zelfs het woordenboek bijhalen: ik wist echt niet wat 'pivoteren' (185) betekent! Daarnaast wordt wel eens iets te veel beloofd: de toegezegde verwerking van motieven uit het evangelie van Marcus (107) valt wat dunnetjes uit (128v). Ook inhoudelijk mis ik hier en daar de rust om dieper op dingen in te gaan. De opmerkingen over de theologie van Barth bijvoorbeeld maken een vluchtige indruk, en dat terwijl Van der Kooi over hem zoveel te vertellen heeft. Dit punt lijkt mij van meer dan theoretisch belang. Barth heeft immers zijn theologie opgezet vanuit zijn affiniteit met de wijze waarop geseculariseerde mensen de wereld beleven. Daarmee biedt hij - in al zijn eenzijdigheid - toch maar aan heel wat christenen steun om in God te geloven. Hij neemt hun ervaring - of gebrek daaraan - serieus, en creëert tegelijk een enorme ruimte om met de werkelijkheid van God te leven. Als alles op de kaart wordt gezet van charismatische ervaringen ziet het er voor die christenen aanmerkelijk somberder uit. Want als je nu wél het gevoel hebt dat de wereld 'leeg' is, en géén ervaring hebt met een bijzondere aanraking door God, welke toegang tot God en zijn heil blijft je dan over binnen de charismatische beweging? Om die reden had ik graag gezien dat de schrijver juist ook in *dit* boek dieper op Barths theologie was ingegaan. Zo werd bij mij al lezende de wens steeds sterker, dat Van der Kooi het niet laat bij deze 'eerste verkenning'. Ik zie uit naar een 'uitvoeriger behandeling' van dit onderwerp. De druiventrossen die in dit boek wordt aangereikt is misschien nog niet zo groot, dat twee mannen hem aan een stok moeten dragen (vgl. Numeri 13:23). Maar

het is ook bepaald geen kleintje, en smaken doet 'ie zeker. Daarom is het te hopen dat de schrijver ons niet te lang laat wachten op een boek, waarin hij met zijn kunde en denkkraft de volle oogst binnenhaalt.

dr. Ad van der Dussen

Het evangelie van Judas. Inleiding, vertaling, toelichting. *J. van Oort, Ten Have Kampen 2006 (tweede herziene druk), 191 blz., € 19,90.*

De (her)ontdekking en publicatie van het verloren gewaande apocriefe Evangelie van Judas zal maar weinig lezers zijn ontgaan. Dat er ooit zo'n evangelie op naam van Judas heeft bestaan, was al bekend sinds Irenaeus er in de tweede eeuw na Christus melding van maakte, maar fysiek bewijs was er totnogtoe niet. Met de publicatie van deze tekstfragmenten is dat echter wel het geval. De tekst maakt deel uit van een viertal geschriften, aangeduid als codex Tchacos, bestaande uit een (fictieve) brief van Petrus aan Filippus en een openbaring van Jakobus, beide reeds bekend vanuit de gnostische bibliotheek van Nag Hammadi, het Evangelie van Judas en een titelloos geschrift over Allogenes, dat eveneens verwantschap met de geschriften van Nag Hammadi vertoont.

Hoewel de bekendmaking van de vondst met het nodige mediaspektakel gepaard ging en er al snel sprake was van een heuse hype, is de vondst van deze tekst toch van een serieuzer karakter dan de meeste andere hypes die we de afgelopen jaren de revue hebben zien passeren (denk aan het beenderenkistje van Jakobus, de complottheorieën rond de Da Vinci Code en, recentelijk nog, de vermeende vondst van de graftombe van Jezus): het gaat bij het Evangelie van Judas om een authentiek document uit een vroege periode van het christendom dat onze kennis van toen verdiept en verrijkt, nu eens niet bezien door de bril van orthodoxe kerkvaders, maar vanuit het insider-perspectief van een alternatieve (niet-orthodoxe, ketterse) vorm van christendom uit de eerste helft

van de tweede eeuw na Christus.

Van Oort geeft, na een uitvoerige inleiding waarin hij de gnostische context van het Evangelie van Judas helder uiteenzet en ook aan het huidige Judasonderzoek de nodige aandacht schenkt (12-86), een Nederlandse vertaling van de Koptische tekst (rechterpagina) met een korte toelichting en verklarende noten (linkerpagina). Hij situeert het geschrift in gnostische kringen waarin de oudtestamentische figuur van Seth een belangrijke rol speelde en waarover we ook uit andere bronnen geïnformeerd zijn (27-30).

Een van de bijzondere kenmerken van dit evangelie is dat Judas Iskariot er een heldenrol in speelt. Het beeld dat van hem wordt geschetst, staat haaks op het gangbare beeld van hem als verrader en als *devil in disguise*. Judas is hier niet 'de grootste zondaar aller tijden', maar de verlichte discipel (de ware discipel!) die als enige inzicht heeft in de werkelijke gang van zaken en die door Jezus zelf actief bij de voltrekking van het heilsdrama wordt betrokken.

Dat Judas als held wordt voorgesteld, is niet nieuw. Zowel in de geschiedenis van de christelijke als de joodse exegese is dat een vaker voorkomende voorstelling van zaken. Wat wel nieuw is, is dat dit positieve Judasbeeld al zo vroeg opduikt in christelijke kring: in de eerste helft van de tweede eeuw, wanneer de inkt van het Nieuwe Testament nog maar nauwelijks opgedroogd is. Historisch is dit geschrift dan ook van belang omdat het de grote diversiteit van het vroege christendom illustreert en bevestigt.

Omdat het een evangelie is waarin Jezus uitvoerig aan het woord is en Jezus natuurlijk meer heeft gezegd dan in de vier canonieke evangeliën staat opgetekend, ligt het voor de hand door te vragen naar de echtheid van dergelijke woorden. Van Oort wijst een drietal mogelijk authentieke Jezuswoorden aan (49-52), te weten '[en zij] hebben bomen geplant die geen vruchten voortbrengen, in mijn Naam, en op een schandelijke wijze' (*Jud.* 39), 'Een bakker kan niet de gehele schepping onder de hemel voeden' (*Jud.* 41-42) en 'Het is onmogelijk om zaad te zaaien

op [een rots] en daarvan vrucht te oogsten' (*Jud.* 43-44). Veel is het niet en ook niet verrassend, maar voor de echte liefhebbers voldoende om in dankbaarheid aanvaard en op echtheid beproefd te worden.

Opmerkelijk is de beschrijving van Judas' verdwijning van de aarde. In wat alles weg heeft van een parallel van de verheerlijking op de berg, wordt gezegd dat Judas een lichtende wolk binnenging (*Jud.* 57; vgl. *Matt.* 17:5): Judas' innerlijke mens verdwijnt van de aardbodem. Of dat voor goed is of niet, is niet duidelijk, de tekst vertoont hier namelijk een lacune. Wel speelt Judas in het vervolg een rol in de overlevering van Jezus aan de joodse leiders. Opmerkelijk genoeg voorziet Judas in een visioen dat hij gestenigd wordt door de andere discipelen (als reactie op het uitleveren van Jezus?) (*Jud.* 44); of hij daarbij het leven laat, is niet duidelijk. Is dat wel het geval, dan hebben we hier een achtste (!) versie van Judas' dood (naast de zeven in mijn Judasboek genoemde varianten van hoe Judas aan zijn einde zou zijn gekomen: door ophanging, door een ongelukkige val, door een vreselijke ziekte, enz. enz., hier dus mogelijk door steniging).

Van Oort heeft vaart gemaakt met de Nederlandse vertaling. Voordeel van zo'n snelle publicatie is dat complottheorieën geen (of in ieder geval minder) kans van slagen hebben en iedereen zelf kennis van de inhoud kan nemen; nadeel is dat bepaalde interpretatie- en vertaalkwesties nog niet zijn uitgekristalliseerd. Van Oort stelt dan ook nadrukkelijk dat dit een eerste, voorlopige vertaling in het Nederlands is en dat er nog veel onderzoek nodig is. Maar voor de niet-geïnformeerde lezer die een indruk wil krijgen van wat er in dit evangelie aan de orde is, is deze vertaling in het Nederlands een prima hulpmiddel. Wanneer de wetenschappelijke uitgave van de Koptische tekst klaar is, kan de inhoudelijke discussie natuurlijk pas echt goed op gang komen.

dr. A.W. Zwiep (docent NT aan de VU)

Op zoek naar het oorspronkelijke christendom. Feit en fictie in *De Da Vinci Code* en de moderne gnostiek. *Martie Dieperink, Boekencentrum Zoetermeer 2007; 189 blz., € 17,50.*

In dit boek wil Martie Dieperink naar eigen zeggen haar kennis van de vroege kerkgeschiedenis doorgeven, om op deze wijze de historische betrouwbaarheid van het christendom te bewijzen. Ze citeert veel uit de bronnen en uit secundaire literatuur. Haar voornaamste tegenstander is niet, zoals de ondertitel suggereert, Dan Brown maar de Nederlandse neognosticus Jacob Slavenburg. Dan Brown en zijn boek *De Da Vinci Code* komen pas vanaf blz. 122 kort aan de orde. Naast Slavenburg en Brown bestrijdt de auteur andere neognostici, maar ook iemand die ontkent dat Jezus heeft bestaan, Tom Harpur, en een aantal mensen die alleen op internet publiceren. Mede daardoor kan ze niet steeds de lijn van haar betoog vasthouden en ze haalt herhaaldelijk uit naar nog weer andere dingen die niet zuiver zijn in haar ogen, zoals de feministische theologie en de theorie dat het christendom uit Egypte stamt. Ook de historisch-kritische manier van bijbellezen wordt ongenueanceerd afgewezen. (De auteur van Hebreëen is 'vermoedelijk Paulus', blz. 169.)

Het laatste deel van het boek geeft een onverwachte draai aan het onderwerp 'het oorspronkelijke christendom': het gaat over de oorspronkelijke doopvorm, de betekenis van het avondmaal en de kwestie 'sabbat of zondag'. Dieperink stelt dat de kinderdoop op de apostelen teruggaat, en besteedt daaraan meer bladzijden dan aan *De Da Vinci Code*. Maar voor die discussie had de lezer dit boek toch niet gekocht?

Waar komt de gnostiek vandaan?

Dieperink suggereert in hoofdstuk 1 dat de gnostiek begon met de afvallige christen Valentinus, die rancuneus was omdat hij gepasseerd was bij de verkiezing van een bisschop van Rome, maar ze eindigt het hoofdstuk met de suggestie dat de gnostiek van heidense oorsprong is. In volgende hoofdstukken gaat ze ervan uit

dat reeds Paulus en Johannes een ontwikkeld gnostisch systeem bestreden – wat haar lezing van het Nieuwe Testament niet sterker maakt.

Het sterkste hoofdstuk is misschien dat waarin Dieperink het Thomasevangelie bespreekt. Omgekeerd schrijft ze maar heel kort (3 bladzijden) over het Judasevangelie, dat wel op de omslagtekst wordt genoemd.

Ik denk dat het Dieperink lukt om de historische continuïteit tussen Jezus en de kerk te laten zien. Mensen die een weerwoord zoeken op Slavenburg c.s vinden hier dus zeker een en ander dat van hun gading is. Toch kan het boek als geheel me niet overtuigen. Ik noem een aantal redenen:

- Dieperink gelooft elke legende en elk wonderverhaal uit de orthodoxe hoek van het vroege christendom. In hoofdstuk 2 volgt ze bijvoorbeeld klakkeloos de latere legende dat Simon de Tovenaar (Hand. 8) een gnosticus was.

- Ook stromingen die niet beslist gnostisch zijn, zoals de Enkratieten, veegt Dieperink met de gnostici op een hoop.

- De lijst van geraadpleegde primaire bronnen is mager, verouderd en incompleet. Eusebius staat erop in de Engelse Penguin uitgave – zou Dieperink Fahners vertaling uit 2000 niet kennen, die toch ook bij Boekencentrum verscheen?

- De auteur beperkt zich te weinig; zo wil ze in het voorbijgaan ook bewijzen dat Mozes de hele Pentateuch heeft geschreven.

- Het is behoorlijk pijnlijk dat Dieperink argumenten van Evert van der Poll, medeoprichter van *Soteria*, tegen de kinderdoop aanhaalt, om daarna te vervolgen: 'Ook bij de neognostici blijkt er een voorkeur te zijn voor de volwassendoop. Slavenburg beweert net als Van der Poll dat tot aan de vierde eeuw uitsluitend volwassenen werden gedoopt.' (blz. 154)

- De auteur is slordig met details. Zo wordt *Soteria's* eigen Gijs van den Brink door haar tot doctor gepromoveerd (blz. 101), mijn promotor G.P. Luttikhuizen krijgt de initialen C.P., en in de literatuurlijst is Quispel als Guispel opgenomen. Voor wie meer wil weten over *De Da Vinci*

Code zijn er intussen boeken van Darrell Bock, Bart Ehrman, Michael Green, Josh McDowell en Tom Wright, en in *Soteria* 22.3 een artikel van dr. Sam Janse. Over de Gnostiek raad ik Riemer Roukema aan. En Tom Wright is op zijn leesbaarst en best op <http://www.spu.edu/depts/uc/response/summer2k5/features/davincicode.asp>

dr. Pieter J. Lalleman (docent NT aan Spurgeon's College te Londen)

Verlangen naar het goede. Bouwstenen voor een christelijke ethiek. *Patrick Nullens, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 317 blz., € 26,50*

Stel je voor: het enig kind van een echtpaar komt om het leven bij een auto-ongeluk. Na enkele jaren tracht de moeder opnieuw zwanger te worden, maar dat lukt niet. De artsen zien nog maar één mogelijkheid: IVF. Dat roept bij deze mensen heel wat vragen op. Daarom wendden zij zich tot hun pastorale raadgever met de vraag: 'Help ons bij de besluitvorming!' Voor die 'pastorale raadgever' is dit boek geschreven. Geen misverstand: het is geen medische ethiek, en heeft ook niet de pretentie dat te zijn. Nullens wil niet meer dan 'bouwstenen' aandragen, waarmee predikanten en pastores kunnen komen tot de vorming van een oordeel over allerhande morele vraagstukken. Dat doet hij door de lezer mee te nemen op een uitgebreide verkenningstocht. Er is immers in de loop van de tijd grondig over 'goed' en 'kwaad' nagedacht, door christenen en niet-christenen. Kennis daarvan helpt, om je eigen ideeën over moraal en ethiek te toetsen, te verhelderen en te plaatsen. Zo schuwt de auteur de theorievorming niet. Integendeel – een groot deel van het boek wijdt hij daaraan. Maar tegelijk vergeet hij niet terug te koppelen van de theorie naar de praktijk. Zo doet de IVF-casus die ik hierboven noemde, dienst als applicatiemodel: in zo'n concrete situatie komt het er op aan de verworven kennis toe te passen (286-292). Nu staat de schrijver – momenteel rector

van de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven/Heverlee - in de evangelicale traditie. Dat betekent allereerst, dat hij zich voor zijn ethiek oriënteert aan de Heilige Schrift. Die geldt voor hem als Gods gezaghebbende openbaring. Daarnaast is kenmerkend, dat hij veel aandacht heeft voor het morele effect van het vernieuwende werk van de Heilige Geest. Ik wijs hier op de boeiende paragraaf over het geweten (227-234), en op de betekenis die Nullens aan het gebed toekent (286,291,310). Inderdaad heeft het boek, zoals hij in het *Woord vooraf* zegt, een 'evangelicale en baptistische teneur' (14). Tegelijk zijn biblicisme en fundamentalisme hem vreemd. Zo brengt hij in de hoofdstukken 8 t/m 11 zorgvuldig de hermeneutische problematiek in kaart en pleit hij voor het aanbrengen van theologische referentiekaders. Interessant is zijn terugrijpen op Wesley (217v, 253-257, 282), voor wiens 'quadriateral' hij terecht aandacht vraagt. Daarnaast laat hij denkers aan bod komen tot wie evangelischen wat meer afstand ervaren, zoals Thomas van Aquino, Calvijn en Karl Barth. Het aardige is, dat Nullens bovendien veel aandacht heeft voor modellen die afkomstig zijn uit de algemene ethiek. Hij bespreekt de stelsels van groten als Epicurus, Aristoteles, Immanuël Kant en John Stuart Mill. Maar ook minder bekende namen duiken op. Verrassend vond ik de paragrafen over de verantwoordelijkheidsethiek van Hans Jonas en de waardeethiek van Max Scheler. Bij zo'n breed uitwaaierende aanpak moeten uiteraard keuzes worden gemaakt. Soms zou je willen weten hoe de auteur tot de zijne gekomen is. Waarom gaat hij wel in op Calvijn en nauwelijks op Luther? Waarom meer aandacht voor Thomas van Aquino dan voor Augustinus? Waarom wordt Bonhoeffer slechts zijdelings genoemd? Voorts is onvermijdelijk dat de schetsen hier en daar wat kort uitvallen. Af en toe blijft zelfs essentiële informatie achterwege. Bij de bespreking van Barth bijvoorbeeld gaat Nullens met geen woord in op diens visie op 'wet en evangelie', die toch grote morele gevolgen heeft. Helemaal heb ik

bij Nullens bespreking van Barth het gevoel, dat het wel wat preciezer en diepgaander mocht. Ook elders zou meer dogmatische nauwkeurigheid gewenst zijn. Wanneer Nullens bijvoorbeeld over de *imago Dei* schrijft (212-216), gaat hij niet in op de veelbesproken vraag in hoeverre de mens het beeld Gods bij de zondeval verloren heeft. Daardoor wordt zijn betoog onnodig vlak.

Het boek roept dus hier en daar de behoefte op aan meer diepgang. Daar staat tegenover dat het warm en bevolgen geschreven is. De benadering is duidelijk principieel, maar wordt nergens kil. Een van de charmes vind ik, dat Nullens zo royaal de waarheidsmomenten honoreert in alle modellen die hij bespreekt. Hij schroomt ook niet om verbindingen te leggen tussen de algemene en de bijbelse ethiek. Daardoor maakt hij de lezer ervan bewust, dat onder het beroep op bijbelteksten meestal ook nog iets anders zit. Leuke doorkijkjes biedt het laatste hoofdstuk. Daar wijst Nullens - in navolging van Eric Fuchs - specifieke deugden aan die dienen mee te spelen bij het nemen van morele beslissingen. Zo bepleit hij oprechtheid bij het inventariseren van de problemen, moed bij het doorhakken van de knoop, ootmoed bij het terugzien op het genomen besluit. (286-292) In dit verband noteer ik ook graag de waarschuwing voor 'de arrogantie van het goede geweten'. (291) Het slot van het boek is om nog een andere reden niet het minst belangrijke: Nullens' bespreking van het omgaan met morele conflicten is verhelderend en leerzaam. Zo vielen voor mij door zijn treffende beschrijving van het 'tragiekmodel' dingen op hun plaats. De combinatie van theoretische breedte en evangelische doorleving maken mij enthousiast over dit boek. Ik hoop dan ook dat er gauw een tweede druk komt. Daarin kan dan meteen de nummering van de noten op de bladzijden 269-284 worden gecorrigeerd (vanaf noot 17 gaat het mis). Ook een register van auteursnamen zou welkom zijn. En nu ik toch wensen aan het uitspreken ben: zouden dan wellicht de legosteentjes van de omslag kunnen verdwijnen? Dit even inhoudsrij-

ke als inspirerende boek is naar mijn gevoel een omslagontwerp van meer allure waard!

dr. Ad van der Dussen

De bronnen van spiritualiteit. *Anselm Grün, TenHave Kampen 2006, 69 blz., €9,90*

Veelschrijver Anselm Grün heeft een klein kernachtig boekje geschreven over het 'modewoord' spiritualiteit. Direct in de inleiding geeft hij aan dat het woord nogal aan inflatie onderhevig is en vooral door de esoterie wordt opgeëist. Grün benadrukt dat het gaat om oriëntatie op de g(G)eest van Jezus Christus. Hij wil in dit boekje de bronnen van de vroege kerk blootleggen in de overtuiging 'dat ze ook voor vandaag voor ons van blijvende betekenis zijn' (9). Niet om te kopiëren, maar om te stimuleren. Vervolgens behandelt hij in korte hoofdstukjes achtereenvolgens de *Lectio devina*, de *ruminatio*, de liturgie, de ascese, rituelen, mystiek en leven als christen. Grote nadruk legt hij steeds op de ontmoeting met Jezus en de eenwording met God de Vader. Hij schrijft kernachtig en evenwichtig. Hij onderscheidt eenheidsmystiek en liefdesmystiek, maar scheidt ze *niet*: 'In het christendom wordt de eenheid echter nooit opgevat als een versmelten met God, zoals een golf opgaat in de zee. Het is uiteindelijk steeds het één-woorden tussen personen, zoals een bruid en een bruidegom één-woorden met elkaar' (48). Verhelderend is wat hij schrijft over de ascese als een 'training tot innerlijke vrijheid', dat geheel iets anders is dan 'lekker in z'n vel zitten' (37). Verrassend vond ik de invalshoek in het laatste (en langste) hoofdstuk over de praktische(!) levenswandel van een christen, waarin Grün het doen en laten van een christen beschrijft aan de hand van de vier evangelien: verzoenend handelen (Matteüs), genezend handelen (Marcus), innerlijke vrijheid t.o.v. geld en goed (Lucas) en liefde (Johannes).

drs. Teun van der Leer

Tot in Athene. Handelingen 1-17. *Willem Barnard, Meinema Zoetermeer 2005, 272 blz., € 15,00*

Aan het begin van deze recensie moet ik twee dingen bekennen. Ten eerste dat ik nog nooit meer van Barnard had gelezen dan de gezangen in het Liedboek, en ten tweede dat ik met een flinke dosis scepsis aan *Tot in Athene* begon. Die scepsis werd veroorzaakt door de omslagtekst van het boek, waar ergens staat dat Barnard Handelingen wil lezen 'als een verhaal, als een literair werk' en in de daarop volgende zin dat hij zich welbewust beperkt tot de eerste zeventien hoofdstukken. Maar Lucas schreef toch over de voortgang van het evangelie tot in Rome? Hoe kun je zijn literaire kunstwerk recht doen door *in medias res* te stoppen? Iemand die een roman van 300 pagina's bespreekt, stopt toch ook niet bij de moord op pagina 200? En dan lees je ook nog in het voorwoord dat dit boek rond het jaar 2000 ontstond en dus niet meer kon ingaan op de NBV – terwijl dat voorwoord gedateerd is in mei 2005 en het hele boek over vertalingen blijkt te gaan. Barnard bespreekt Handelingen 1 vrijwel vers voor vers en neemt ook de tijd voor hoofdstuk 2; samen vullen ze bijna 100 pagina's. Hoofdstukken 6, 7 en 12 daarentegen worden in luttele pagina's afgedaan. Voor hoofdstuk 17 heeft hij 17 pagina's over. Echt uitleggen doet hij niet, grotere verbanden en verhaallijnen worden niet besproken en met andere auteurs gaat Barnard niet in gesprek. Hij legt zijn oor op elk vers of groepje verzen afzonderlijk, somt zijn associaties op, en noemt zijn geschrijf 'leesverrukkingen van een dichter' (82). Hij geeft zeer regelmatig commentaar op wat hij aan het doen is. Hij legt veel Griekse woorden uit, maar hij speelt er ook mee. Wie geen Grieks kent, zal heel wat missen; en kennis van Hebreeuws, Frans, Duits en Engels komt ook zeer van pas als je Barnard wilt volgen. Dit is geen lektuur voor het gewone gemeentelid. Ook niet voor mij, nadat ik op bladzij 33 een knetterende vloek had gelezen. Ik heb nog wel verder gelezen,

maar zonder enthousiasme.

*dr. Pieter J. Lalleman (docent NT aan
Spurgeon's College te Londen)*

De leer van de twaalf. De boodschap van de apostelen en de traditionele geloofsbelijdenissen. *Gie Vleugels en Maria Verhoeff, Protestantse Pers Heerenveen 2006, 185 blz., €17,50*

Het is boeiend om te zien hoe in een tijd van het zoeken naar nieuwe vormen van geloven en kerk-zijn (zie o.a. www.anabaptistnetwork.com/jendofchristendom en www.emergingchurch.info) er tegelijk groeiende aandacht is voor de oude kerk. Het zijn juist de *post-evangelicals* die zich daarin verdiepen! Ik vind dat een positieve ontwikkeling. Zonder wortels kun je immers niet groeien! Wie de toekomst vorm wil geven, moet z'n geschiedenis kennen. Ik ben dan ook zeer content met dit boekje. Het spijkt de lezer niet alleen kerkhistorisch bij, maar toont ook aan dat het christelijk geloof vanouds inhoudelijk 'body' heeft en dat nodig zal blijven hebben. De auteurs geloven in de continuïteit tussen het NT en het Apostolicum én het geloof van de kerk anno 2007. Ik ben dit met ze eens, al zou ik hier en daar wat minder stellig formuleren. Dat er een 'ononderbroken lijn' loopt van de twaalf apostelen naar de twaalf artikelen (p. 63) is me bijvoorbeeld toch wat te ferm geformuleerd.

Dat hier docenten aan het woord zijn (beide zijn verbonden aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven) blijkt wel uit de opzet. Na enkele inleidende hoofdstukken worden de twaalf artikelen elk afzonderlijk behandeld volgens het vaste schema: Verklaring, Situering (van het artikel in het geheel van het Apostolicum), Bijbelse basis, Aanleiding, Getuigenissen (citaten uit brieven en geschriften uit de eerste eeuwen over het betreffende artikel) en Toepassing. Vervolgens volgen dan steevast vijf of zes vragen ter bespreking, wat het boek uitermate geschikt maakt voor een gesprekskring, dooponderricht of

(belijdenis)catechese.

De inleidende hoofdstukken geven een helder en goed te volgen beeld van de ontwikkelingen in het vroege christendom en het ontstaan van de (doop!)belijdenissen. Kort worden gnostieke tendensen uiteengezet en weerlegd. Daarbij komen o.a. het Evangelie van Thomas en van Judas voorbij. Ook wordt ingegaan op de opbouw en de (trinitarische) structuur van het Apostolicum.

In de uitleg van de diverse artikelen komen vaak mooie gedachten naar voren. Zo worden Gods vaderliefde en zijn almacht niet als tegenover elkaar, maar als in elkaars verlengde uitgelegd. Ook wordt duidelijk gemaakt dat het kruis (hoofdaccent in het Westen) en de opstanding (hoofdaccent in het Oosten) sámen het hart van het Evangelie vormen. De uitleg van het artikel over de kerk stelt wat teleur. Eigenlijk wordt alleen ingegaan op het 'katholiek' en dan nog alleen aan de hand van Vincentius, terwijl Ignatius en Irenaeus hierover veel eerder veel mooiere dingen hebben geschreven.

Ik deel de 'missie' van de auteurs om het orthodoxe geloofsgoed te verdedigen tegenover een al te pluriform en liberaal christendom. Maar in hun ijver draven ze af en toe wel wat te hard door. Zo lijkt het me niet terecht om Dan Brown (*De Da Vinci Code*) en een gerespecteerd kerkhistoricus als G.P. Lutikhuizen over één kam te scheren (p. 12). Ook het onkritische beroep op Vincentius met zijn bekende 'ubique, semper, ab omnibus' (dat wat overall, altijd en door allen geloofd werd) is wel erg kort door de bocht. In deze woorden uit de 5e eeuw bespeur ik ook wel enig opportunisme. De ketters hadden toch vaak wel een punt! Dat kerk en ketters het roerend eens waren over het feit dat er maar één waarheid was mag misschien zo zijn (p. 23), maar zó uniform in al z'n uitingen hoeft de kerk ook weer niet te zijn. Waarom bijvoorbeeld Tertullianus niet wat meer tegemoet gekomen in z'n sympathie voor het montanisme?! Daar is toch waarachtig wel wat méér (en positievers!) over te zeggen dan alleen 'fanatisme, bedenkelijke voorspellingen en uitspattingen'. (Zie voor dat

'meer' met name het werk van Christine Trevett.)

Ondanks deze kanttekeningen is mijn eindoordeel beslist positief. Dit is een nuttig en nodig boekje en zeer geschikt voor gebruik in gespreksgroepen. Een begrippen- en personenlijst achterin versterken bovendien de didactische kwaliteit.

drs. Teun van der Leer

Prayer. The Cry for the Kingdom. *Stanley J. Grenz, Eerdmans Grand Rapids 2005 Revised Edition, 131 blz, \$14,00*

Kort na zijn plotselinge en veel te vroege op 55-jarige leeftijd overlijden in 2005, publiceerde Eerdmans deze door Grenz nog zelf herziene uitgave van de eerder verschenen versie uit 1988, met een voorwoord van niemand minder dan Eugene Peterson. Het blijkt om het eerste boek te gaan dat hij ooit op eigen initiatief geschreven heeft 'to give expression to a central passion of my own life and ministry' (xi). Het is treffend om te lezen dat Grenz aangeeft tot het schrijven hierover geïnspireerd te zijn door zijn op 56(!)-jarige leeftijd overleden vader, die hij vaak geknield in diens studeerkamer had aangetroffen. In zijn proloog legt Grenz uit het gebed te zien als de grootste uitdaging voor de kerk. Hij ontleent dit aan wat hij ziet in het NT, aan wat hij mist in de kerk vandaag, aan wat hij ziet in de kerkgeschiedenis (een nauwe relatie tussen gebed en opwekking) en aan het feit dat gebed één van de weinige zaken is waarin alle gelovigen zonder uitzondering voluit kunnen participeren.

Grenz legt grote nadruk op het gebedsleven van Jezus. Jezus bad niet alleen tijdens zijn leven op aarde, maar het behoort nog altijd tot zijn belangrijkste bezigheden: Rom. 8:34; Hebr. 7:25. Het 'Onze Vader' noemt hij 'de kapstok' voor alle gebeden, waarbij het eschatologische karakter van dit gebed het volle pond krijgt: 'In every situation the petitions of Jesus' friends ought to be a cry for the in-breaking of God's rulership (...). In short, Christian prayer is ultimately a cry for the

kingdom' (p. 23, vgl. de ondertitel).

Dit boek is een duidelijke illustratie dat hier een 'piëtist met een PhD' (vgl. René Erwich in *Soteria* 22.3, p. 26-28) aan het woord is. In het boeiende en doorwrochte hoofdstuk 'How does prayer "work"?' komen zowel Kant, Ritschl, Barth, Miskotte en Brümmer aan het woord, als bijv. Hallesby, Bounds en Stanley Jones. Uitvoerig gaat hij ook in op het bidden naar God's wil, waarbij discipelschap het kernwoord blijkt: 'Our calling as disciples of Jesus is to engage in the business of the King. Our awareness of this ought to shape our prayer' (p. 59).

Behalve bijbels-theologisch en systematisch-theologisch is het boek ook uitermate praktisch-theologisch. Zo geeft het slot hoofdstuk praktische aanwijzingen voor achtereenvolgens voorgaan in gebed in de eredienst, persoonlijk gebed en groepsgebed. In zijn epilooft noemt Grenz het leren bidden een 'lifelong journey'. Verrassend vind ik zijn advies om te komen tot een leven van gebed, namelijk door je voortdurend bewust te zijn van de noden van anderen. Want bidden is vooral instaan voor de ander. Zó komt Gods rijk!

drs. Teun van der Leer

Wij ontvingen en komen mogelijk terug op:

Eén mens maakt het verschil. *Bram van de Beek, Meinema Zoetermeer 2007, 168 blz., € 14,50*

God's New Community. New Testament patterns for today's church. *Graham Beynon, IVP Nottingham 2007, 137 blz., £6,99*

Verterend vuur. Over burnout in het basispastoraat. *Anke Bisschops, Jos Pieper en Willem Putman (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 204 blz., € 19,50*

De niet-westerse Jezus. *Martien Brinkman, Meinema Zoetermeer 2007, 376 blz., € 24,90*

De veerkracht van het grote verhaal. Levensbeschouwing in het publieke domein. *Govert Buijs en Herman Paul (red.), Boekencentrum Zoetermeer 2007, 141 blz., € 14,90*

Nachtlicht. Een dagboek voor echtparen. *dr. James & Shirley Dobson, Gideon Hoornaar 2007, 304 blz., € 19,95*

The Church. Signs of the Spirit and Signs of the Times. The Christian Story: A Pastoral Systematics. *Gabriel Fackre, Eerdmans Grand Rapids 2007, 185 blz., \$22,00*

De toekomst van het christendom. Van instituut naar beweging. *Andries Hoogerwerf, Damon Budel 2007, 180 blz., € 17,90*

Bedelares én bruid. Gedachten over het eigene van de kerk. *Drs. H. Lam, Kok Kampen 2007, 119 blz., □ 12,50*

Israël en de Palestijnse gebieden. Reisgids voor de bewuste bezoeker. *Piet van Midden, Meinema Zoetermeer 2007, 192 blz., € 19,90*

De kracht van biddende ouders. *Stormie Omartian, Gideon Hoornaar 2007, 203 blz., € 14,95*

Vrede stichten. Politieke meditaties. *Stefan Paas, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 433 blz., € 25,00*

Studiebijbel Oude Testament. Deel 3, Jozua, Richteren, Ruth, 1 Samuël. *M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), Centrum voor Bijbelonderzoek Veenendaal 2006, 1025 blz., € 60,00 (abonnees)/ € 72,00 (losse delen)*

God en geweld in het Oude Testament. *dr. H.G.L. Peels, Theologische Universiteit Apeldoorn 2007, 115 blz., € 7,95*

De kerkelijk werker en het ambt (proefschrift). *Henk A. Post, Kok Kampen 2006, 303 blz., € 27,50*

God & zo. Columns. *Jean-Jacques Suurmond, Meinema Zoetermeer 2007, 182 blz., € 14,90*

Uit betrouwbare bronnen. De pastorale praktijk vanuit contextuele optiek. *Marianne Thans (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 352 blz., € 24,90*

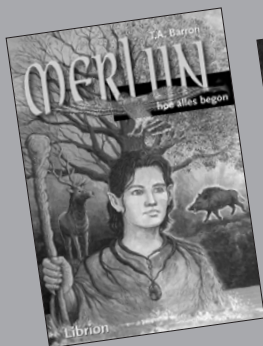
The End of Memory. Remembering Rightly in a Violent World. *Miroslav Volf, Eerdmans Grand Rapids 2006, 244 blz., \$22,00*

Twaalf manieren om je weg in de Bijbel te vinden. *Rick Warren, Medema Vaassen 2007, 310 blz., € 17,95*

Fantastische boeken

Postbus 217 • 3360 AE Sliedrecht • T. 0184-410224 • www.librion.nl

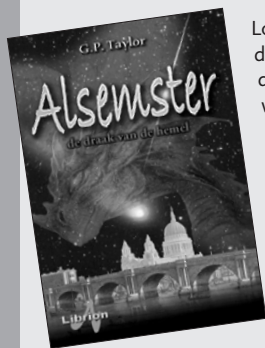

G.P. Taylor ALSEMSTER de draak van de hemel

ISBN 9052900124

304 pag., paperback, € 15,90

'Alsem... de heldere ster zal uit de hemel vallen... en velen zullen sterven vanwege zijn bitterheid.'

Londen, 1756. Op zijn zolder in de chique wijk Bloomsbury zit dr. Sabian Blake – astronoom, wetenschapper en kabbalist. Hij is in het bezit van de *Nemorensis*, een oeroud, in leer gebonden boek dat de geheimen van het universum bevat. In de kantlijn vindt hij een geheimzinnige profetie. Als hij die ontcijfert, kan hij Londen reddend van een rampzalig lot.

Maar er zijn anderen die ook geïnteresseerd zijn in de *Nemorensis*, om meer duistere redenen...

G.P. Taylor

Schaduwmeester

9052900043 • pbk. € 12,50

304 pag.

9052900035 • geb. € 15,50

STEPHEN LAWHEAD

Het Lied van Albion

STEPHEN LAWHEAD heeft naam gemaakt in de hoogste rangen van de hedendaagse fantasy schrijvers. Voor zijn epische trilogie *Het Lied van Albion*, heeft hij geput uit de rijke ader van de Keltische mythologie. Van zijn boeken zijn al meer dan 3 miljoen exemplaren verkocht in vele talen.

In een stijl die doet denken aan Tolkien schetst Lawhead een

wereld die bruist van leven. Dit boek is puur genieten.

Bookstore Journal

Boek 1. Oorlog in het Paradijs

ISBN 9052900051 430 pag.

elk deel gebonden € 22,50

Boek 2. De Zilveren Hand

ISBN 9052900108 400 pag.

Wolven maken de straten van Oxford onveilig. Een Green Man waart rond over de Schotse Highlands. Lewis Gillies en Simon Rawnsone komen oog in oog te staan met een oud mysterie. Weggerukt uit het dromerige Oxford met zijn torenspitsen, worden de twee studenten overgezet naar de woeste, door mist en sneeuw overdekte heuvels en valleien van Schotland. Het had eigenlijk alleen maar een plezierig weekendje weg moeten zijn. Maar de weg naar het noorden leidt naar een mystieke tweesprong, waar twee werelden elkaar ontmoeten, in de tijd-tussen-de tijden. Een oude cairn blijkt een portaal te zijn naar de Anderwereld, waar alles anders lijkt en ook weer niet.

In deze parallelle en paradijselijke Keltische wereld - Albion - is een strijd gaande tussen goed en kwaad, en wel zodanig dat het evenwicht tussen beide werelden verstoord dreigt te worden.

JUNI, MAAND VAN HET SPANNENDE BOEK

Koop een van
deze 9 boeken
en ontvang
GRATIS
het
actieboek

Stormdreiging

Actieboek van Rene Gutteridge

GRATIS actieboek bij één van onze 9 toptitels